

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-1-19>**Валентина АВРАМЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4859-041X*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики та журналістики

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Україна) *v.i.avramenko@udpu.edu.ua***КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

Статтю присвячено основним принципам взаємозв'язку комунікативного та традиційного підходів до вивчення української мови студентами-іноземцями. Мета статті – довести, що поєднання комунікативного та традиційного підходів у навчанні української мови, зокрема синтаксису, призводить до формування ефективної усної та письмової комунікативної компетенції.

У статті наголошується, що прихильники комунікативного підходу пропонують відмовитися від мовленнєвих вправ, у той час як розвиток мовної компетенції є одним із чинників, що визначає успішну комунікацію українською мовою. Автор статті вказує на те, що знання української мови лише як системи лексем і граматичних форм не є достатнім для ефективної комунікації та подолання мовного бар'єру, при цьому без знань структури мови неможливо повною мірою оволодіти навичками читання, письма, говоріння та аудіювання. Комплексне використання мовних і мовленнєвих вправ забезпечує перехід від навичок до вмінь, дає змогу пов'язати граматичне явище з мовленнєвими обставинами. У статті наведено основні принципи комунікативного підходу до навчання української мови як іноземної: принцип мовленнєво-мисленнєвої активності, індивідуалізації, функціональності, ситуативності та новизни. Описано основний напрям вивчення синтаксису української мови студентами-іноземцями, а саме: оволодіння мінімальними та розширеними структурними схемами простого та складного речення.

Автор статті пропонує вивчати синтаксис у рамках комунікативного підходу, але із застосуванням традиційних методів вивчення граматики. У статті зосереджується увага на необхідності поєднання традиційних методів систематизованого вивчення синтаксичних одиниць української мови та методів, спрямованих на залучення іноземних студентів до процесу комунікації.

Ключові слова: комунікативний підхід, методика викладання української мови, принципи комунікативного навчання, синтаксис, українська мова як іноземна.

Valentyna AVRAMENKO,*orcid.org/0000-0003-4859-041X*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Journalism

Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University

(Uman, Ukraine) *v.i.avramenko@udpu.edu.ua***COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING UKRAINIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE**

The article is devoted to the basic principles of the relationship between communicative and traditional approaches to the study of the Ukrainian language by foreign students.

The purpose of the article is to prove that the combination of communicative and traditional approaches in teaching the Ukrainian language, in particular syntax, leads to the formation of effective oral and written communicative competence.

The article points out that the supporters of the communicative approach suggest abandoning language exercises, while the development of language competence is one of the factors that determine successful communication in Ukrainian. The author of the article point out that knowledge of the Ukrainian language only as a system of lexemes and grammatical forms is not sufficient for effective communication and overcoming the language barrier, while without knowledge of the structure of the language it is impossible to fully master the skills of reading, writing, speaking and listening.

The complex use of language and speech exercises provides a transition from skills and abilities, allows you to connect a grammatical phenomenon with speech circumstances. The article presents the basic principles of a communicative approach to teaching Ukrainian as a foreign language: the principle of verbal and mental activity, individualization,

functionality and novelty. The main direction of studying the syntax of the Ukrainian language by foreign students is described, namely: mastering the minimal and extended structural schemes of a simple and complex sentence.

The author of the article propose to study syntax within the framework of a communicative approach, but using traditional methods of studying grammar. The article talks about the need to combine traditional methods of systematic study of the syntactic units of the Ukrainian language and methods aimed at involving foreign students in the communication process.

Key words: *communicative approach, methods of teaching Ukrainian, principles of communicative learning, syntax, Ukrainian as a foreign language.*

Постановка проблеми. Кількість студентів-іноземців, які навчаються у закладах вищої освіти України, зростає з кожним роком. У зв'язку з обмеженою кількістю закладів вищої освіти, де студенти можуть навчатися англійською мовою, оволодіння українською мовою є важливим завданням для іноземних студентів у контексті їхньої швидкої інтеграції та надання їм можливості успішно опанувати обрану спеціальність. Під час навчання іноземців української мови існує два взаємопов'язаних підходи: традиційний (граматичний) підхід і комунікативний підхід. Традиційний підхід передбачає поступове опанування кількох граматичних структур (словосполучень, простих та складних речень) – від простого до складного. Загальна лексична та граматична інформація має надаватися у вигляді правил, інструкцій, наочних схем і пояснень рідною мовою здобувача освіти. Традиційний підхід розвиває мовні навички, тобто здатність будувати граматично правильні конструкції.

Прихильники комунікативного підходу наголошують, що однією з основних цілей навчання української мови як іноземної є формування комунікативної компетенції здобувачів, і вважають, що навчання має бути максимально наближене до реальних комунікативних ситуацій (Івлева, 2016; Царик, Рибіна & Сокол, 2018).

Аналіз останніх досліджень. Останнім часом було опубліковано низку досліджень, що розкривають потенціал комунікативного підходу у викладанні української мови як іноземної (Задунайська, 2019; Назаревич, 2015 та ін.). Більша частина з них присвячена засвоєнню лексики та фонетики (Горда, 2018; Омельчук, 2014 та ін.). Граматика, особливо синтаксис, не була в центрі уваги дослідників. Вважається, що граматики – це те, що має бути набуто в процесі мовного спілкування. Фахівці у галузі методики та дидактики підкреслюють, що успішне оволодіння українською мовою як іноземною мало залежить від того, який мовний матеріал опановують студенти. Іншими словами, часто недооцінюється опора на теоретичні знання. Аналіз праць з методики викладання української мови як іноземної засвідчує, що викладачі здебільшого акцентують увагу

на перевагах комунікативного підходу (уміння застосовувати знання на практиці, відсутність мовних бар'єрів, актуальність знань, стимулювання освітнього процесу) (Івлева, 2016; Царик, Рибіна, & Сокол, 2018), тоді як його недоліки (недостатня увага до граматики, недостатнє опанування письмового мовлення) ігноруються.

Мета статті – довести, що поєднання комунікативного та традиційного підходів у навчанні української мови, зокрема синтаксису, призводить до формування ефективної усної та письмової комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. У контексті комунікативного підходу, традиційні методи навчання синтаксису та морфології потребують виконання низки механічних вправ для засвоєння теми та не надають можливості здобувачам освіти усвідомити практичну користь від набуття граматичних навичок. Крім того, студентам-іноземцям важко застосовувати отримані знання на практиці. Для дієвого застосування комунікативного підходу науковцями рекомендовано враховувати такі принципи:

- принцип мовленнєвої активності, стимульованої необхідністю розв'язання мовленнєвих завдань;
- принцип індивідуалізації, який призначений для співвіднесення методів навчання з індивідуальними особливостями студентів;
- принцип ситуативності, тобто співвіднесення того, про що йдеться на занятті, із взаємовідносинами, в яких перебувають співрозмовники;
- принцип функціональності, який реалізується в організації граматичного матеріалу таким чином, щоб він був близький до комунікативних потреб;
- принцип новизни, який полягає в постійному варіюванні мовленнєвих ситуацій з метою підготовки студентів до реальних комунікативних ситуацій (Korthagen, 2016; Quetz & Handt, 2002).

Водночас комунікативний підхід не виключає необхідності вивчення граматичних правил. Формування граматичних навичок і вмій потребує спеціальних методів і прийомів, щоб вони функціонували як ефективні засоби іншомовного спілкування, а не як певні правила і форми, відірвані

від реальності. Ігнорування систематичного вивчення синтаксису та морфології негативно позначається на результатах вивчення української мови та призводить до значної кількості помилок у мовленні студентів і навіть до невдач у природних комунікативних ситуаціях. Зміст має бути головним принципом активного оволодіння мовою. Однак навіть у рідній мові спроби перейти від змісту лише до форми не нададуть необхідних результатів. Що стосується пасивного оволодіння мовою, то тут, навпаки, необхідно враховувати перехід від форми до змісту.

Як засіб спілкування, мова знаходить своє матеріальне втілення в реченнях, а завершена думка оформлюється в реченнях. Зі свого боку, слово і форма реалізуються в реченнях, тому від самого початку навчання української мови студенти-іноземці повинні вміти будувати речення відповідно до граматичних правил української мови. Побудова речення означає поєднання слів і словоформ відповідно до правил синтаксису, які є правилами української граматики. Використання речення як одиниці навчання дає можливість паралельно вивчати новий матеріал із синтаксису, лексики та морфології. Водночас, використання конструкцій, сформованих відповідно до правил української граматики, не лише демонструє високу мовну компетенцію, а й сприяє ефективній комунікації. Іноземцям, які вивчають українську мову, необхідно оволодіти певним граматичним мінімумом, щоб мати змогу використовувати її як засіб усного та письмового спілкування в певних умовах. Вивчення синтаксису української мови має ґрунтуватися на оволодінні мінімальними та розширеними структурними схемами простих речень. Оскільки ідеї необхідно висловити іноземною мовою, насамперед необхідно підібрати для цього відповідну схему (модель) речення, наповнену лексикою відповідно до правил граматики. Мінімальна структурна схема містить предикатний мінімум речення. Це найменше достатнє поєднання синтаксичних форм, що утворюють комунікативну одиницю з певним типовим значенням серед кількох подібних одиниць з тим самим значенням.

На основі мінімальної структурної схеми будується розширена структурна схема, у якій мінімальний набір складових визначається не лише граматичними правилами, а й семантичною вичерпністю. Здобувачі освіти, які вивчають українську мову як іноземну, мають зважати на мінімальну структурну схему та спиратися на розширену структурну схему під час побудови речень. Структурна схема також слугує вихідною

точкою для побудови парадигми речення. Наприклад, двоскладне речення з іменником і дієсловом може виглядати так: *Моя сестра – вчителька. Моя сестра (не) була вчителькою. Моя сестра (не) стане вчителькою*. Таким чином, список предикативних основ простого непоширеного речення у формі синтаксичного індикатива, що виражають основні логіко-сміслові типи, складе ядро синтаксичних одиниць, на базі яких буде організовуватися навчальний матеріал.

Грамматичний матеріал має враховувати такі конструкції: двоскладові дієслівні конструкції, реалізовані іменником або займенником у формі називного відмінка в ролі підмета, дієсловом у дієвідмінюваній формі в ролі присудка. Наприклад: *Син (не) слухається. Діти (не) співають. Будинок (не) будується*; а також двоскладові іменникові конструкції, подані вище; односкладні речення (дієслівні, іменні, прислівникові, інфінітивні): *Ранок. Буде ранок. Був ранок*.

Здобувачі освіти-іноземці мають на заняттях з української мови засвоїти способи поширення структурних схем речення за допомогою синтаксичних засобів. Наприклад, речення *«Дитина спить»* може бути поширене прислівником: *«Дитина міцно спить»*. Розповсюджувачами предикативного ядра є другорядні члени речення, які надають можливості повніше висловити думку, визначити, де, коли, як, чому відбувається дія. Порівняймо речення непоширене, яке складається тільки з головних членів: *«Діти спали»*, і речення поширені з другорядними членами, що відповідають на різні запитання (крім запитань називного відмінка: *Діти спали у вітальні (де спали?)*. *Втомлені діти спали у вітальні (які діти?)*. *Діти спали у вітальні з мамою (з ким спали діти?)*.

Особливу увагу слід приділити структурним схемам питальних та спонукальних речень. З досвіду відомо, що складність для студентів-іноземців становлять структурні схеми складного речення, що зумовлено глибинними семантичними зв'язками та лексичними властивостями наповнення його структурної схеми. Таким чином, робота з мінімальними та розширеними структурними схемами речення спрямована на створення на їхній основі граматичних і смислових варіантів. Здобувачам освіти можна запропонувати завдання, призначені для поширення речення, його аналізу та складання його схеми (виокремлення головних і другорядних членів речення, пояснення підмета та присудка), подальший аналіз речень, побудованих за певною схемою. При цьому вивчення синтаксису не має відбуватися окремо від комунікації.

Фахівці у галузі методики пропонують застосувати «систему відпрацювання граматичного матеріалу, що включає три етапи: презентацію, практику використання, застосування» (Quetz, 2002). На етапі презентації граматичне явище вводиться шляхом представлення певної мовленнєвої ситуації у вигляді короткого аудіо, відео, тексту, діалогу. Мета полягає у тому, щоб продемонструвати, як граматичне явище функціонує в мовленні. На другому етапі потрібно домогтися автоматизму у використанні граматичних структур для вираження власних думок. Необхідно залучати здобувачів освіти до спілкування українською мовою. Вправи мають відбиратися з урахуванням їхньої комунікативної значущості та можливістю застосування в реальних ситуаціях спілкування. На третьому етапі студенти, задіюючи отримані правила, мають розв'язувати реальні комунікативні завдання. У цьому разі доцільно застосовувати ігрові методи навчання.

На початку навчання іноземцям необхідно вміти конструювати прості речення з прямим порядком слів (цього достатньо, щоб мовлення було зрозуміле носію української мови). Але що вищий рівень володіння мовою, то більш значною стає роль використання порядку слів у досягненні певної комунікативної мети. Порядок слів в українській мові часто називають вільним, протиставляючи йому фіксований, граматикалізований порядок слів у германських, романських, китайській та інших мовах. У здобувачів освіти, особливо на початковому етапі навчання, може скластися враження про нефіксований порядок слів в українській мові. Студентам-іноземцям необхідно пояснити, що він в українській мові радше рухливий.

Порядок слів в українській мові визначається такими чинниками, як комунікативна цілеспрямованість висловлювання, стилістичні особливості, граматичний статус слів, їхня семантика. Дійсно, за членами речення в українській мові не закріплено якихось суворо визначених позицій. Головні та другорядні члени речення можуть займати різні місця без зміни своєї синтаксичної функції. Так, присудок може знаходитися і перед підметом, і слідувати за ним, додаток або обставина може розпочинати речення і завершувати його: *На столі лежить книга* – обставина/при-

судок/підмет. *Книга лежить на столі* – підмет/присудок/обставина. Однак ці речення не є синонімічними. У першому прикладі йдеться про об'єкт, який знаходиться в певному місці. У другому прикладі йдеться про місце, у якому знаходиться об'єкт. Отже, визначальним чинником, що впливає на порядок слів в українській мові, є комунікативна цілеспрямованість висловлювання.

Порядок слів в українській мові реалізує комунікативну функцію. Саме з цієї причини порядок слів в українській мові не є цілком вільним: він слугує для досягнення певної комунікативної мети. Стилiстичне значення порядку слів визначається тим, що під час перестановки слів з'являються додаткові смислові відтінки, посилюється або послаблюється смислове навантаження члена речення, тобто акцент робиться на тому члені речення, що перебуває в сильних позиціях речення: на його початку або кінці.

Фахівці з методики викладання української мови як іноземної вказують на необхідність комплексного підходу до навчання, виконання вправ, спрямованих на аналіз і навчання мовних явищ поза умовами мовленнєвого спілкування, мовного матеріалу в рамках умовної комунікації, засвоєнню мовного матеріалу в умовах природного мовленнєвого спілкування (Строганова, 2018). З навчальною метою можуть використовуватися і природні мовні ситуації, які можуть виникнути в аудиторії, і гіпотетичні мовні ситуації, що передбачають певні мовні реакції здобувачів освіти. Таким чином, процес навчання можна наблизити до процесу комунікації, який є спрощеною моделлю спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативний підхід має принципове значення під час навчання української мови як іноземної. Увага приділяється не стільки вивченню граматичних правил, скільки залученню студентів-іноземців до процесу комунікації. У деяких випадках навчання мови як засобу комунікації відбувається взагалі без опори на теоретичні знання, проте саме теоретичні знання в галузі синтаксису є ключем до оволодіння мовленнєвими навичками. Синтаксичні одиниці мають вивчатися таким чином, щоб здобувачі освіти усвідомлювали їхню форму, функції й можливості використання під час комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горда О. Структура та зміст уроку на тему «Робота» з української мови як іноземної. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. № 75. С. 136–141.
2. Задунайська Ю., Кость С. Міжкультурна комунікативна компетенція здобувачів вищої освіти: особливості формування в процесі викладання іноземної мови. *Молодий вчений*. 2019. № 3. С. 286–289.
3. Івлева С. Аудіовізуальний та аудіолінгвальний методи вивчення української мови як іноземної. *Українська мова у світі*. Львів, 2016. С. 95–99.
4. Назаревич Л. Т. Упровадження методів ейдетики під час занять з української мови як іноземної. *Наукові записки Терно-пільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2015. № 1. С. 163–168.
5. Омельчук С. А. Методика навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2014. 537 с.
6. Строганова Г. Тренінгові технології як засіб активізації навчання української мови як іноземної. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 9. С. 17–19.
7. Царик О., Рибіна Н., Сокол М. Особливості викладання української мови як іноземної: методологічні підходи та інструментальні засоби. *Трансформаційні процеси в освіті та медицині: вітчизняний та зарубіжний контекст : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12–13 жовтня 2018 р.)*. Тернопіль, ТДМУ, 2018. С. 227–230.
8. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311–346.
9. Quetz J., Handt G. von der. Neue Sprachen lehren und lernen: Fremdsprachenunterricht in der Weiterbildung. Bielefeld, 2002. 235 s.

REFERENCES

1. Ghorda O. (2018). Struktura ta zmist uroku na temu «Robota» z ukrajinsjkoji movy jak inozemnoji [Structure and content of the lesson on the topic “Work” in Ukrainian as a foreign language]. *Pivdenyj arkhiv (filologichni nauky) – Southern archive (philological sciences)*, 75, 136–141 [in Ukrainian].
2. Zadunajska Ju., Kostj S. (2019). Mizhkulturna komunikativna kompetencija zdobuvachiv vyshhoji osvity: osoblyvosti formuvannja v procesi vykladannja inozemnoji movy [Intercultural communicative competence of students of higher education: peculiarities of formation in the process of teaching a foreign language]. *Molodyj vchenyj – A young scientist*, 3, 286–289 [in Ukrainian].
3. Ivljeva S. (2016). Audiovizualnjnyj ta audiolingvalnjnyj metody vyvchennja ukrajinsjkoji movy jak inozemnoji [Audiovisual and audiolingual methods of learning the Ukrainian language as a foreign language]. *Ukrajinsjka mova u sviti – Ukrainian language in the world*, Ljviv, 95–99 [in Ukrainian].
4. Nazarevych L. T. (2015). Uprovadzhennja metodiv ejdetyky pid chas zanjatj z ukrajinsjkoji movy jak inozemnoji [Implementation of eidetics methods during classes on Ukrainian as a foreign language]. *Naukovi zapysky Terno-piljskogho nacionalnogo pedagogichnogho universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka. Ser. Pedagoghika – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser. Pedagogy*, 1, 163–168 [in Ukrainian].
5. Omeljchuk S. A. (2014). Metodyka navchannja morfologhiji ukrajinsjkoji movy v osnovnij shkoli na zasadakh doslidnyckogho pidkhodu [Methods of teaching the morphology of the Ukrainian language in primary school based on the research approach]: dys. dok. ped. nauk: 13.00.02. Kherson, 2014. 537 p. [in Ukrainian].
6. Stroghanova Gh. (2018). Treninghovi tekhnologhiji jak zasib aktyvizaciji navchannja ukrajinsjkoji movy jak inozemnoji [Training technologies as a means of activating the teaching of the Ukrainian language as a foreign language]. *Ukrajinsjka mova i literatura v shkolakh Ukrajinjy – Ukrainian language and literature in schools of Ukraine*, 9, 17–19 [in Ukrainian].
7. Caryk O., Rybina N., Sokol M. (2018). Osoblyvosti vykladannja ukrajinsjkoji movy jak inozemnoji: metodologhichni pidkhody ta instrumentaljni zasoby [Peculiarities of teaching Ukrainian as a foreign language: methodological approaches and tools]. *Transformacijni procesy v osviti ta medycyni: vitchyznjanyj ta zarubizhnyj kontekst: materialy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji – Transformational processes in education and medicine: domestic and foreign context: materials of the International Scientific and Practical Conference (12-13 zhovtnja 2018 r.)*. Ternopilj, TD MU, 227-230 [in Ukrainian].
8. Korthagen F. A. J. (2016). Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*, 311–346
9. Quetz J., Handt G. von der. (2002). Neue Sprachen lehren und lernen: Fremdsprachenunterricht in der Weiterbildung. [Teaching and learning new languages: foreign language teaching in further education] Bielefeld, 235 p. [in German].